

Anna Piesiak-Robak

"Myśl polityczna Jędrzeja Giertycha", Piotr Cugowski, Szczecin 2012 : [recenzja]

Historia Slavorum Occidentis 2(5), 160-164

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Cugowski, *Myśl polityczna Jędrzeja Giertycha*, Wydawnictwo My Book, Szczecin 2012, ss. 256

Jędrzej Giertych (1903–1992) był politykiem, dyplomata, dziennikarzem, publicystą, prawnikiem, twórcą wielu oryginalnych koncepcji politycznych, ideologiem ruchu narodowego oraz uczniem Romana Dmowskiego. I jak każda nietuzinkowa postać był i jest obiektem sprzecznych sądów i opinii. Jako polityk słynął z niepopularności, jako autor wielu książek i rozpraw historycznych – z niepopularnych poglądów na naszą narodową przeszłość. Ten przedstawiciel pokolenia „młodych” w Stronnictwie Narodowym okresu dwudziestolecia międzywojennego nie posiadał dotychczas w polskiej historiografii żadnego opracowania monograficznego. Wyjątkiem są niewielkie fragmenty w opracowaniach dotyczących obozu narodowego lub prace, które nie mogą aspirować do naukowych opracowań. W dotychczasowych badaniach nad myślą polityczną obozu narodowego, oprócz wielu opracowań o charakterze całościowym, uwagę badaczy skupiały także sylwetki poszczególnych działaczy ruchu. Wymienić możemy prace Romana Wapińskiego, Krzysztofa Kawalca czy Piotra Piesiewicza¹. Jednak wśród wielu opracowań o charakterze biograficznym zabrakło pozycji poświęconej politycznej i pisarskiej działalności Jędrzeja Giertycha. Tym bardziej cieszy fakt napisania przez Piotra Cugowskiego monografii dotyczącej myśli politycznej Jędrzeja Giertycha, która ukazała się nakładem Wydawnictwa My Book.

Przedmiotem niniejszej pracy jest szeroko pojęta myśl polityczna Jędrzeja Giertycha, rozumiana jako wszelka forma refleksji nad rzeczywistością polityczną. Wyodrębnienie i przedstawienie politycznego *credo* tego czołowego aktywisty obozu narodowego nie było zadaniem łatwym. Autorowi udało się jednak przedstawić zasadnicze elementy myśli politycznej, w sposób interesujący, a równocześnie z dużym znawstwem. Autor stawia sobie szereg pytań, na które poszukuje odpowiedzi, tworząc przemyślaną narrację książki. Czy pisarska spuścizna Giertycha uprawnia do nazywania go ideologiem narodowym lub w ogóle jednym z twórców myśli politycznej tego obozu?

¹ R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980; J.J. Terej, *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami najnowszymi Narodowej Demokracji*, Warszawa 1971; K. Kawalec, *Narodowa Demokracja wobec faszystwu 1922–1939. Ze studiów nad dziejami myśli politycznej obozu narodowego*, Warszawa 1989; E. Maj, *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010; P. Piesiewicz, *Myśl ideowo-polityczna Jędrzeja Giertycha*, Warszawa 1985.

Jakie miejsce zajmował Giertych w obozie narodowym w latach międzywojennych oraz po zakończeniu drugiej wojny światowej na emigracji? Czy w jego poglądach następowało ewolucyjne myślenie, inspirowane przeobrażeniami w sferze międzynarodowej, czy też przez lata aktywności politycznej i publicystycznej pozostawał na niezmiennym stanowisku? Czy w końcu, jak odnosił się do powojennych przeobrażeń w Polsce? Jak podkreśla autor pracy i z czym należałoby się zgodzić, nie na wszystkie pytania postawione we wstępie udało mu się znaleźć satysfakcjonujące odpowiedzi. Choć udało się Cugowskiemu zasadniczo zarysować najważniejsze elementy myśli politycznej Jędrzeja Giertycha.

Cel, jaki stawiał sobie Piotr Cugowski, był ambitny i wymagał wielostronnych, szczegółowych studiów. Szczególnego mozolu wymagało skrupulatne zbadanie ogromnej spuścizny Jędrzeja Giertycha. Książkę otwiera krótka zarys biografii, a następnie autor w czterech rozdziałach przedstawia program ideowy bohatera pracy. Osoby zainteresowane mogą też sięgnąć do zestawienia prac Giertycha i literatury przedmiotu – zarówno wydawnictw źródłowych, jak i opracowań – znajdujących się na końcu pracy. Dodajmy, iż praca potwierdza, że autor od dłuższego czasu prowadzi badania związane z obliczem ideowo-społecznym Jędrzeja Giertycha. Zadanie tym trudniejsze, że bohater miał wyjątkową łatwość pisania i pozostawił po sobie ogromną spuściznę, znajdującą się głównie w Bibliotece Kórnickiej PAN w Kórniku, z której autor również korzystał.

Już wstęp książki stawia przed naszymi oczami postać Jędrzeja Giertycha jako niepokromionego publicystę, który swoją bogatą twórczością mógłby obdzielić wielu pisarzy. Praca przedstawia koncepcje polityczno-społeczne Jędrzeja Giertycha na tle myśli politycznej obozu narodowego okresu międzywojennego i na emigracji w Londynie. Autor we wstępie podkreśla, iż szczególną wartość dla pracy, zwłaszcza w kontekście pozyskiwania danych biograficznych, posiada napisany przez Jędrzeja Giertycha w 1974 roku życiorys, „ze względu na świadome utajnianie przez Bohatera niektórych elementów jego biografii”. Zdając sobie sprawę z faktu, iż praca nie aspiruje do biografii politycznej, a za cel stawia sobie przedstawienia oblicza ideowo-politycznego Jędrzeja Giertycha, pozwolę sobie na kilka drobnych uwag. Giertych, podobnie jak wielu polityków, dość dobrze dbał o swój wizerunek polityczny, dlatego brak krytycznej analizy wątków biograficznych i opieranie się jedynie na informacjach przekazanych przez współpracowników Jędrzeja Giertycha wydaje się jednostronnym przedstawieniem postaci. Z kolei ostatni element

związany z utajnieniem elementów związanych z życiorysem bohatera wydaje się wątpliwym. Zdając sobie sprawę, że jest to niezwykle trudne zadanie, tym bardziej, że archiwum domowe Jędrzeja Giertycha dotyczące okresu dwudziestolecia międzywojennego nie zachowało się, a informacje dotyczące jego działalności wydają się zdawkowe i wymagają długotrwałych kwerend archiwalnych². Tym bardziej wydaje się to ważne, iż autor stawia sobie za cel „poddanie licznych dokumentów krytyce zewnętrznej, zwłaszcza w kontekście okoliczności, jakie towarzyszyły ich powstaniu, jak i krytyce wewnętrznej, odwołując się przede wszystkim do stopnia wiarygodności zawartych informacji i ich przydatności w procesie badawczym”. Już na wstępie zauważa się znikome wykorzystanie memuarystyki, która znacznie przybliżyłaby nam wizerunek polityczny Jędrzeja Giertycha. Z kolei odwołanie się do materiałów autorstwa Klaudiusza Hrubyka w związku z działalnością emigracyjną Stronnictwa Narodowego wydaje się niewystarczające i jednostronne, tym bardziej iż wykazywał on wyraźną antypatię do Jędrzeja Giertycha. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż Hrubyk nie darzył sympatią Giertycha, podkreślał, że „wszedł on do ruchu w późniejszych latach”, „był zarówno mniej znany i mniej uznawany”, „reprezentował znaczny dynamizm i żywą umysłowość, ale również cechy zdradzające fanatyzm i tępe doktrynerstwo identyfikujące się z ograniczoną odpowiedzialnością”³. Interesujące, a pominięte przez autora, materiały dotyczące dziejów Stronnictwa Narodowego na emigracji zostały złożone w Muzeum Niepodległości w Warszawie.

² *Curriculum Vita Jędrzeja Giertycha* zostało wcześniej opublikowane przez M. Andrzejczaka, zob. J. Giertych, *Curriculum Vita*, opracował i przedmową opatrzył M. Andrzejczak, Krzeszowice 2011. Wątek autobiograficznych dostarczyć może również saga rodziny Giertychów napisana przez córkę – B. O’Driscoll, *Zmów zdrowaśkę. Historia Marii i Jędrzeja Giertychów*, Radom 2007.

³ Klaudiusz Hrubyk, mimo rzetelnego przedstawiania wielu faktów z życia obozu narodowego, miał również dużą skłonność do nieścisłości w relacjonowaniu wielu wydarzeń i podawania wręcz, plotkarskich informacji. „Tą drogą dowiadaliśmy się o różnych szczegółach dotyczących osobowości Giertycha, które wskazywały na staromieszczańskie, nieraz nienormalne dziwactwa rażące nawet bardzo ortodoksyjną rodzinę Łuczkiwiczów. Opowiadał mi Staszewski zasłyszana u nich, niemal niewiarygodną historię, kiedy mianowicie żona Giertycha spodziewała się dziecka, zalecał on jej wpatrywać się w podobiznę Dmowskiego wiszącą na ścianie, aby w ten sposób wpłynąć na upodobania noworodka do przywódcy narodo-demokratycznego”, za: Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, K. Hrubyk, *Po drugiej stronie barykady. Spowiedź z kłeski. Lata 1902–1953. Wspomnienia i dzienniki*, t. IV, sygn. 15352/II, mf 6061, k. 53.

Jędrzej Giertych miał wyjątkową łatwość pisania, dlatego jego dorobek mierzony ilością zadrukowanych stron przedstawia się imponująco. Wielokrotnie wracał do tych samych tematów i powtarzał w dosłownym brzmieniu fragmenty swych wcześniejszych tekstów, rzadko uzupełnione o nowe przemyślenia. Nie będzie chyba zbyt dużym uproszczeniem stwierdzenie, że przez całe swoje życie pisał książki, poruszające kilka najbardziej go frapujących problemów, dbając przy tym bardziej o stałość swoich poglądów, niż o rzeczowość i poprawność przekazu. Dlatego należy jednak docenić fakt, iż autor w związku z ogromną ilością materiału musiał dokonać jego selekcji i pominąć niektóre wątki podnoszone przez Jędrzeja Giertycha, co nie umniejszyło wagi pracy w zakresie prezentacji najważniejszych, dających obraz ideowy zawartych w jego piśmarstwie tematów. Praca, napisana przystępnym językiem, nie jest obciążona skomplikowanym aparatem naukowym w postaci dużej liczby przypisów i prezentacji stanowisk historiografii, co sprawia, że może być skierowana zarówno dla znawców myśli politycznej endecji, jak i do szerokiego grona odbiorców. Narracji nie przerywają więc nie zawsze pasjonujące wywody historiograficzne, a najistotniejsze koncepcje polityczne Jędrzeja Giertycha są wyraźnie wyeksponowane na tle myśli politycznej obozu narodowego.

Rozdział pierwszy przedstawia podstawy ideowo-polityczne Jędrzeja Giertycha, w której autor dość syntetycznie przedstawia stosunek Giertycha do fałszyzmu, karlizmu, hitleryzmu, doktryn lewicowych, państwa narodowego, nacjonalizmu chrześcijańskiego oraz Kościoła katolickiego, wiary i moralność. Tym samym Piotr Cugowski próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy Jędrzej Giertych obdarzył obóz narodowy nowym lub zmodyfikowanym systemem wartości? Autor skłania się ku tezie, że należy uznać Jędrzeja Giertycha za współtwórcę ideologii narodowej.

Rozdział drugi obejmuje koncepcje Jędrzeja Giertycha w odniesieniu do polityki międzynarodowej, geopolitycznego położenia Polski między Rosją a Niemcami, programu względem ludności i ziem na wschodzie oraz szczególnie nacisk kładzie na relacji między Polską a Czechosłowacją, zwłaszcza w kontekście zagrożenia niemieckiego lat 30. XX wieku. Czytelnik może czuć niedosyt w związku ze stanowiskiem Giertycha wobec sporu dotyczącego wyboru koncepcji polskiej polityki zagranicznej w ujęciu Romana Dmowskiego oraz Józefa Piłsudskiego. Tym bardziej, że to jeden z ważniejszych wątków piśmarstwa politycznego Jędrzeja Giertycha, z którym będzie podejmował polemikę, będąc na emigracji.

Z kolei w rozdziale trzecim autor analizuje antyżydowskie i antymasońskie stanowisko Giertycha jako naczelny element publicystyki politycznej i teorii spiskowej dziejów. Należy zwrócić uwagę, że trzy pierwsze rozdziały zarysowują wyraźnie *credo* polityczne Jędrzeja Giertycha, które w pełni ukształtowało się w okresie międzywojennym. Rusofilizm, antysemityzm i doszukiwanie się w dziejach Polski spisków masońsko-komunistycznych to niektóre z zasadniczych elementów pojawiających się w publicystyce politycznej Giertycha, które podkreśla Cugowski. O ile autor zwraca uwagę na niewielką korektę stanowiska Jędrzeja Giertycha dotyczącego kwestii żydowskiej po drugiej wojnie światowej, o tyle pozostałe koncepcje polityczne Giertycha na emigracji nie ulegają zasadniczo zmianie.

Rozdział czwarty zatytułowany *Obóz narodowy, emigracja i opozycja demokratyczna w kraju w świetle powojennych ocen*, który wydaje się najciekawszym wątkiem książki, ma charakter fragmentaryczny i skupia się jedynie na kwestiach polemik w środowisku ruchu narodowego, ograniczając się zasadniczo do relacji Giertych–Tadeusz Bielecki, sytuacji wewnętrznej i opozycji demokratycznej w kraju oraz emigracji.

Niniejsza publikacja jest wydawnictwem niezwykle wartościowym. Jest pierwszą całościową próbą zmierzenia się z pisarstwem politycznym Jędrzeja Giertycha, co było zadaniem niełatwym. Ponadto liczne interesujące tezy mogą zainspirować do dalszych badań. Obraz, jaki nasuwa się po lekturze książki, przedstawia Jędrzeja Giertycha jako publicystę politycznego ukształtowanego w szkole politycznej Romana Dmowskiego.

Anna Piesiak-Robak (Poznań)